אילת–באר־שבע, באר־שבע–ירושלים, שוב על ידי שרשרת יישובים ורשת דרכים; יישוב האיזור שבין גוש עציון וחבל לכיש — כדי ליצור רצף התיישבות חדש; ביצור ירושלים והריה, מצפון, ממזרח, ומדרום וממערב, על ידי הקמת ערי מישנה, פרברים, ויישובים — מעלה אדומים, עופרה, גילה, בית־אל, גבעון ומחנות צה״ל והיאחזויות נח״ל — כדי להבטיח שעיר הבירה תובטח באגפיה וחישען על התיישבות עירונית וכפרית. התיישבות זו תחובר לשפלה ולבקעה על ידי כבישי רוחב ואורך חדשים; ההתיישבות לאורך הבקעה נועדה לקבוע, הלכה למעשה, את הירדן כגבול ביטחון, אם כי התיישבות בשיפוליהם המערביים של הרי שומרון ויהודה, היא שתגאל אותנו מקללת המותניים הצרות של ישראל; ההתיישבות ברמת־הגולן נועדה להבטיח שפלטפורמה קרקעית זו לא תהיה סיכון, אלא מחסום צפוני מזרחי בפני התקפת פתע.

כמובן, עתה המאבק על פיתוח הגליל בעיצומו. והפעם אין המאבק רק על אופיו של הגליל, אלא גם על הצורך לבססו בתור מערכת שיש לה כושר עמידה והגנה שמא תיהפך לבנון, בכיבוש הסורים, לקרש קפיצה להתקפה על ישראל.

מערכת הביטחון יכולה לתרום למימוש מפה זו, וכבר היא תורמת, בפיזור הימ״חים שלה בנקודות רגישות, על ידי סלילת כבישים והקמת בסיסים ושדות תעופה; התחלנו להעתיק גם מפעלי תעשיית ביטחון לאזורים חשובים אלה.

ומה שלמדנו בשנים האחרונות מן הנסיון צריך לשמש לנו, באופן שיטתי יותר, לעתיד לבוא: שילוב מחנות צבא, מפעלי תעשייה, יישובים חקלאיים, צירי תנועה וקווי קשר, למפת הארץ הדרושה — ולא הקיימת. כי גורל הארץ נחרץ קודם כל בחולותיה ובהרריה ורק מתוך כך — ליד שולחנות דיונים בינלאומיים. אסון שאין גדול ממנו — אם נשלים עם הקפאת עלייה, המלווה בהקפאת התנופה בהתיישבות.

מכל ההשקעות שעשינו בארץ, החקלאות בולטת כהשקעה הטובה ביותר, והיא מוסיפה להיות אוריינטציה מרכזית לעתיד. בעתיד הלא רחוק צפוי מחסור במזון, לא פחות מאשר מחסור באנרגיה, או בחומרי גלם. ומי שמודד את מאמץ ההתיישבות, חייב באמת מידה כפולה: אם תרפה ההתיישבות תתמלא הארץ בהתיישבות אחרת, לא מתוכננת וכמו נעלמת מעין רואים; ואילו תנופת התיישבות, והתיישבות חקלאית במיוחד, תעשה את ישראל, בעתיד שאינו רחוק, לספק מזון לעצמה וגם לאזורים אחרים. ומחיר המזון בעתיד יעלה לאין ערוך על הידוע לנו כיום.

כשאנו משקיעים בחקלאות, או בפיתוח מקורות מים, עלינו לדון על החזר ההשקעה לא מבחינת ההווה אלא מבחינת העתיד. העזה בהשקעה תשתלם, שכן

האוכלוסיה בעולם גדלה בקצב גובר ועמה — הרעב למזון ולמים. לא קשה לראות כבר מעתה, שלקראת סוף המאה הזו — יהיה מאבק על כל דונם אדמה, על כל מטר מעוקב מים, על כל גרגר חיטים.

מה שלא נעשה היום — יהיה בכייה לדורות. ומה שנשקיע ונעבד היום — יהיה חיסכון לדורות. מוטב שנהיה חייבים כסף, אבל נעבד את אדמותינו, ולא שנפסיד אדמות, שערכן יעלה וילך, ונחסוך כסף, שערכו ירד וילך.

כמו במיזוג הגלויות, כן גם בהפרחת הארץ, צה״ל יכול וצריך להיות שותף נאמן. לעם יש צבא אחד ומשימותיו מגוונות; ולצבא יש עם אחד, שצרכיו משתנים. והצבא משרתו בשלום ובמלחמה, הכל לפי הצרכים.

מאמץ ביטחון עילאי, להקים את העוצמה הצבאית הדרושה להגנתה, לבצר את גבולות המדינה, לרכוש מערכות נשק וציוד באיכות ראויה, להרחיב את כושר הפיתוח והייצור העצמי וליישב אזורי מפתח אסטרטגיים.

רכיבים טריטוריאליים וגבולות ביטחון. כאמור, מדובר בתקופת מעבר ארוכה, עד שייווצרו תנאים — בין המעצמות ובאיזור — לקבוע גבולות מדיניים פתוחים לתנועה ולקשרי כלכלה — עם הרמוניה של שלום משני צדיהם — עם תשתית משותפת ועם שיתוף פעולה משקי ואולי גם ביטחוני. גם במזרח התיכון יכולה לקום במרוצת השנים, קואליציה של מדינות — שאינן מקשה לאומית או דתית אחת — שיש להן עניין להקים מערכות משק ובטחון, כדי שיבטיחו את שגשוגו, את רווחתו ואת עצמאותו של האיזור. לפי שעה — אין אפשרות זאת עומדת על הפרק. נשיא מצרים, אנוואר סאדאת, הציע לישראל עד לפני זמן קצר אך ורק הסדר ביניים עם הדור הערבי בימינו, תמורת נסיגה מכל השטחים והקמת מדינה פלשתינית. את ההסדר הסופי עם ישראל (שלום — או מלחמת חיסול) יעשה הדור הערבי הבא.

עתה מציע סאדאת חוזה שלום בדור הזה. אולם בכל זאת ייתכן שאין הדור הערבי הזה מסוגל להיות בהרמוניה מלאה של שלום עם ישראל; אין מנוס מלהביא זאת בחשבון. אולי אין הדור הערבי הזה יכול לעשות אלא איזה הסדר ביניים, אבל הסדר ש א י נ ו כרוך בנסיגה לגבולות 1967 ואינו כרוך בהקמת מדינה פלשתינית: הרי הקמת מדינה כזו פירושה — נהירת כוח פלשתיני לוחם (יותר מ־25,000 לוחמים על נשקם) אל תוך יהודה ושומרון; כוח זה, בצירוף צעירי המקום, יכפיל את עצמו בתוך זמן קצר — נשק וציוד לא יחסרו לו; בתוך זמן לא רב תקום ביהודה ובשומרון וברצועת עזה תשתית למלחמה; יהיו לישראל בעיות של ביטחון שוטף, והן עלולות לדרדר את ישראל למלחמה, או לערער את המורל של אזרחיה; ובזמן מלחמה — יהיו גבולות המדינה הפלשתינית קו זינוק מצוין לכוחות ניידים, כדי לפרוץ מיד לעבר התשתית החיונית לקיום ישראל, לפגוע מיד בחופש הפעולה של חיל האוויר הישראלי מעל שמי ישראל, ולהקיז את דם האוכלוסים על ידי "מסות של ארטילריה" בסמיכות מקום לקו הגבול.

סכנות אלה — שהן נוספות לסיכוני המלחמה שתיארנו לעיל — מחייבות את ישראל לעמוד על כך, שיהיו בכל הסדר בתקופת המעבר הנוכחית שלושה רכיבים טריטוריאליים הכרחיים: ג ב ו ל ו ת ב י ט ח ו ן, ונוסף עליהם — מ א ח ז י ם צ ב א י י ם ו מ ת ק נ י ה ת ר א ה בשטחים שמחוץ לתחום גבולות הביטחון.

ג ב ו ל ו ת ב י ט ח ו ן חיוניים לישראל כל זמן שאין הרמוניה של שלום; משמעותה האמיתית של הרמוניה כזו — השלמת הערבים עם קיום מדינת ישראל; כלומר — שסרו לחלוטין הסיכונים לקיומה, לשלמותה, לביטחונה ולזכויותיה הריבוניות של המדינה.

מ א ח ז י ם צ ב א י י ם ו מ ת ק נ י ה ת ר א ה — יוכלו להיות אף בשטח שמועבר לשליטת הצד השני, בתוקף הסכמים לתקופת זמן מוגדרת. משהו מתפיסה זאת כבר הונח ביסוד ההסדר האחרון עם מצרים ואפשר לבססו ואף להרחיבו בהסדרים בעתיד. אנו יכולים לתאר לעצמנו תקופת מעבר, עם בסיסים צבאיים ומתקני התראה של ישראל בשטח שיוחזר לשלטון מצרי, סורי או ירדני. במלים אחרות, בשעה שיש סיכונים מהותיים לעצם קיומה — ישראל חותרת ברציפות לבנות "מצב של שלום", שתסור בו אימת המלחמה כליל. אולם בניית "מצב של שלום" בנוף הטרוגני ובלתי יציב — זה עניין הדרגתי, לאורך תקופת מעבר ממושכת. בכל שלביה יש ללוותה בשסתומי ביטחון: קודם כל מדובר בהסכמים מדיניים — הסדרי שלום והפסקת לוחמה — או בהסכמי הפסקת אש יציבים. אבל גם במקרה הטוב ביותר אי אפשר להסתפק בהם. יש להוסיף עליהם עוד שסתומי ביטחון:

— עוצמה צבאית שיש בה כדי להגן על מדינת ישראל בגבולות השלום — גם אם תיפתח מתקפת פתע על ישראל. עוצמה זאת יש לבסס על אמצעי לחימה מתאימים מבחינת האיכות והכמות — על מערכות נשק וציוד, שאפשר להגן בהן על המדינה בלי תלות בא־סימטריה הגיאוגרפית והדמוגרפית; טכנולוגיות צבאיות של העתיד שיאפשרו לבסס סדר כוחות שיש לו יכולת של ממש להשמיד כוחות אויב באש מדויקת לטווחים ארוכים, וכן מחסומי אש יעילים נגד מטוסים וטנקים, במסגרת הגנה מרחבית היקפית.
— שטחי חיץ מפורזים בזירות סיני ורמת־הגולן, וכן מאחזים צבאיים ומתקני התראה שיאפשרו התראה והיערכות של כוחות מספיקים ויתנו לנו יכולת מתקפת מנע נגד כוחות אויב שנערכים למתקפה או למגננה.
— בניין תשתית בקווי הגבול החדשים (בסיסי תעופה, ביצורים, דרכים, מערכות התראה, מערך תחזוקה, מחנות, מחסני חירום וכו').
— סטטוס מדיני מתאים ליהודה ולשומרון וכן לרצועת עזה, שאין עמו צורך להתוות גבול ביטחון בין ישראל לבין אזורים אלו. מבחינת הביטחון — לא ייתכן גבול בתוך אזורים אלו שכוחות צבא ערוכים משני צדדיו; ולא ייתכן סטטוס מדיני שיאפשר להניח שם, במרוצת הזמן, תשתית צבאית המאיימת עלינו.

לעתיד לבוא אפשר שיהיו עוד שני שסתומי ביטחון:

— הרמוניה של שלום המתבססת, כאמור, על גבולות פתוחים לתנועה ולקשרי כלכלה, על תשתית משותפת ועל מפעלים כלכליים משותפים.

— מאזן כוחות ויחסים בין מעצמות העל ושינוי מפת התלות באנרגיה — שיצמצמו את כושר המיקוח הערבי עד למינימום האפשרי.

בתפיסת שסתומי הביטחון, המושג של גבולות הביטחון הוא אחד הרכיבים החשובים, וכדאי לעסוק בו בפירוט מסוים.

תפיסה של גבולות ביטחון לא נולדה בישראל. הנחות בדבר קשר בין גיאוגרפיה וטופוגרפיה מצד אחד, לבין האסטרטגיה והטקטיקה מן הצד האחר — מתייחסות בדרך כלל לשלושה דברים: (1) מכשולים; (2) התראה; (3) יתרונות העומק.

מכשולים. התפיסה המסורתית בדבר גבול אסטרטגי מתייחסת בדרך כלל אל עצמים בשטח העשויים להיות למכשול לצבא פולש. מדובר במכשולי מים (נהרות, תעלות, אגמים) וברכסי הרים, ולעתים — גם יערות. מכשולי מים והרים מסייעים להגנה גם מפני שקל יותר לבצר אותם וגם מפני שהם מאלצים כוחות פולשים להתנקז בצירי תנועה מעטים לפי ערך, וזה מאפשר למגינים לרכז כוחות ואמצעים כדי לחסום צירים אלה.

התראה. עצמים גיאוגרפיים יכולים גם להקנות יתרון תצפית והתראה. התפתחות הטכנולוגיה לא ביטלה את ערכן של נקודות תצפית על פסגות הרים. זכורים הדיונים על תיחום הקווים בהסכם ההפרדה בין ישראל לסוריה ב־1974, ובהסכם הביניים בין ישראל למצרים ב־1975. בדיונים אלה אמרה ישראל שהיא זקוקה לפסגות החרמון, לתלים בגולן, ולהר אום־חשיבה בסיני לצורכי תצפית והתראה מפני כוונות האויב.

עומק. במאה ה־20, עם התפתחות יכולת התנועה המהירה של צבאות, עלתה חשיבותו של עומק שטחי ההגנה. בהקשר זה אין מדובר בתוספת שטח סתם, המגבירה את עוצמתה של המדינה. כאשר מדובר על "עומק" הכוונה היא לשטח מסוים, ש מ ק ו מ ו משנה את המשוואה האסטרטגית. שטח־עומק חשוב במקומות מסוימים, כי הוא מגדיל את המרחק מארץ האויב אל מרכזי האוכלוסיה או הייצור, או אל קווי התחבורה החיוניים. דוגמה לתביעה לגבול אסטרטגי, הנותן עומק — דרישתה של בריה"מ לסיפוח קארליה הפינית לבריה"מ. בריה"מ לא היתה זקוקה כמובן לתוספת שטח סתם, כדי להגביר את עוצמתה. אולם בריה"מ חששה מפני גבול במרחק 30 ק"מ בלבד מלנינגרד — הדבר עלול לסכן מרכז חשוב

במקרה מלחמה. לעניין זה הובאו דברי סטלין באוזני הנציגים הפיניים: "מאחר שאין אנו יכולים להזיז את לנינגרד, הרי עלינו להזיז את הגבול . . . אנו מבקשים שיהיה המרחק, מלנינגרד ועד לגבול, 70 ק"מ". עומק נותן למדינה יכולת "ספיגה", כלומר — אפשרות של הגנה גמישה, הפסד שטח לצורך תמרון, וקרבות בלימה והשהיה כדי להרוויח זמן. רווח הזמן נחוץ למדינה מתגוננת כדי לערוך את כוחותיה, לגייס כוחות מילואים ומשאבים ולאפשר לבני ברית להצטרף למערכה.

מדינה שיש לה יתרון גבול אסטרטגי תוכל להשקיע פחות (או להפיק תועלת צבאית ומדינית גדולה יותר מהשקעותיה) בביצורים, בקיום כוח מגויס בכוננות, בחימוש, בפיזור מתקנים, מחסנים, ושדות תעופה, ובפיתוח אמצעי תחבורה ותקשורת. האויב שירצה לפלוש למדינה שיש לה יתרון גבול אסטרטגי, יזדקק לאמצעים מרובים יותר, ויצטרך לשלם מחיר יקר כדי להתגבר על המכשולים, ולהגיע ליעדים חשובים מבחינה אסטרטגית.

המשאבים העומדים לרשות מדינה — יש להם סוף. השקעות בהגנה, שהמדינה זקוקה להן בהיעדר גבולות אסטרטגיים, באות על חשבון צרכים אחרים. ההבדל הזה בהשקעות בהגנה יוצר במקרים מסוימים שינוי של איכות במצבה הכללי של המדינה וברמתה — מבחינת המשק, החברה, התרבות והחינוך.

ועוד חשיבות איכותית מייחסים לגבול ביטחון: השפעה על יכולת ההישרדות של מדינה במקרה מלחמה. בהיעדרו של גבול ביטחון, צפויה המדינה להכחדה במלחמה; ואילו גבול ביטחון מאפשר לאותה מדינה לעמוד במלחמה ולהתקיים. גורלה של צ'כוסלובקיה ב־1938–1939 מדגים את הדבר. צ'כוסלובקיה ביצרה את איזור הסודטים כל השנים; אולם, כידוע נמסר האיזור לגרמניה ב־1938. לפי הנחה זו, אילו ניסתה גרמניה לפלוש לצ'כוסלובקיה ב־1938, היה הצבא הצ'כי — בנתונים הגיאו־אסטרטגיים שלפני סיפוח איזור הסודטים — מסוגל לפתח מגננה יעילה ולעצור את התקדמות הגרמנים לשבועות, או אף לחודשים. במצב כזה ייתכן מאוד שהיה חל שינוי באקלים הפוליטי והפסיכולוגי של אירופה, עד כדי התערבות מעצמות המערב וברית המועצות לצידה של צ'כוסלובקיה. המציאות היתה כידוע אחרת. איזור הסודטים המבוצר נלקח מצ'כוסלובקיה, ובמארס 1939 שוב לא היה בכוחו של צבאה לעצור ולהשהות פלישה גרמנית. לדברי לידל־הארט, גרם סיפוח איזור הסודטים לגרמניה ל"שיתוקה האסטרטגי" של צ'כוסלובקיה. במקרה זה היה לתוואי הגבול, על הביצורים והאמצעים שהושקעו בו, משקל איכותי. כל זמן שהיה איזור הסודטים בשלטון צ'כי, היה בו כדי להגדיל את סיכויי ההישרדות של המדינה במקרה של מלחמה עם גרמניה. אובדן האיזור ביטל למעשה את יכולתה לפתח התנגדות אפקטיבית וחרץ את גורלה.

שינויים פיסיים. הופלו מחיצות ונסללו מסילות של תחבורה ותעסוקה, של חשמל, של טלפון ושל שיטות עיבוד אדמה ושיווק תוצרתה.

במצב זה — אינני רואה טעם להניף גרזן על ראשה של מציאות חיים חדשה. חלוקה טריטוריאלית מחודשת — מדינית, צבאית וכלכלית — עלולה לנפץ מסכת יחסים וקשרים חיים, בלי שתביא הסכם ושיתוף פעולה — בלי שתעניק שלום ובלי שתיצור ביטחון.

ואין הדבר דומה לוויכוח שהיה ביישוב היהודי על פתרון החלוקה בזמנו. תומכי הפתרון הזה בתוכנו לא התעלמו מזכויותינו ההיסטוריות לארץ ישראל כולה. אבל הם העדיפו שלום בר קיימא על מלחמה בלתי פוסקת, למען הזכויות האלו — וזה היה אז הסיכוי האלטרנטיבי. והעיקר — פירוש החלוקה היה: ריבונות לאלתר לעם היהודי שסוע השואה; היא אפשרה לישראל לקלוט את כל פליטי הטבח באירופה ואת נרדפי ההפליה והקיפוח מארצות ערב. אז דובר לא על ריסוק יחסי שלום, אלא על הקמתם, על יצירת יש. אולם גם החלוקה של אותם הימים לא הביאה כידוע לשלום, אף על פי שאת התקווה האחרת מילאה — ריבונות עם ישראל בארצו.

גם פתרון לבעיית הערבים הפלשתינים לא הביאה החלוקה. הרעיון המקורי שקיבלה ישראל היה, כזכור, להקים — בצד המדינה היהודית — מדינה פלשתינית בארץ ישראל. אולם ארצות ערב החליטו להיות כולן "פלשתיניות". הן יצרו, מאז ועד עתה, ספק לגבי עצם הגדרת הזהות הפלשתינית: הרי פלשתינים רואים את עצמם חלק מן העולם הערבי, ואילו העולם הערבי כולו רואה את עצמו אפוטרופוס לבעיה הפלשתינית. במקום מפת החלוקה של או"ם נקבעו תוצאות המלחמה שיזמו הערבים. על הגדה ועל חלק מירושלים השתלט כידוע הלגיון הירדני. אף על פי שרק בריטניה ופקיסטן הכירו בזכות ירדן לשלוט שם. לא ישראל מחקה את השם "פלשתין" מן המפה, ולא עקב הקמתה נמחק. את השם "פלשתין" מחק מן המפה שליט ירדן, המלך עבדאללה; הוא שסיפח את הגדה לממלכתו והחליט שלא להשאיר זכר לקיום פלשתיני מיוחד.

עם כל הטוב שהביאה החלוקה באותם הימים — אלו היו תוצאותיה. ובשעה שאנו באים לדון ברעיונות של החזרת גבול מפריד כזה למקומו — יש להוסיף לחשבון עוד כמה גורמים.

מאז חלו שינויים גדולים מאוד בהיערכות הצבאית ובמערכות הנשק. בשנת 1948 אולי היה אפשר להאמין שאפשר להגן על "המותניים הצרים" של האיזור המאוכלס ביותר במדינת ישראל; אז היה הנשק המאיים ביותר — משני הצדדים — תותח, שטווחו מוגבל וניידותו מצומצמת. כיום יש לירדן לבדה כ־700 טנקים ועשרות מטוסים; ועכשיו רכשה מארה"ב גם טילי "הוק" ו"צ'פרל", ותותחים ניידים נגד

מטוסים "וולקן". אם תקום מדינה פלשתינית, אין ספק שתתמלא מיד נשק חדיש מתוצרת בריה"מ, או ממחסני לוב. יתר על כן, לא קשה לחזות מצב, שינסה ג'ורג' חבש לעשות לערפאת מה שביקש ערפאת לעשות לחוסיין, מה שביקשו — ומבקשים — שניהם לעשות ללבנון.

אם תקום מדינה פלשתינית נפרדת, היא תהיה חמושה מכף רגל עד ראש. יהיו בה גם בסיסים לכוחות המחבלים הקיצוניים ביותר, ואף הם יהיו מצוידים בטילי כתף נגד מטוסים וטנקים, המסכנים לא רק עוברי אורח, אלא כל מטוס ומסוק שימריאו בשמי ישראל, כל כלי רכב שינוע בעורקי התנועה העיקריים בשפלת החוף. יש אמנם ספק, אם גם מרחב טריטוריאלי יש בו משום הרתעה מוחלטת. אבל היעדר מרחב טריטוריאלי מינימלי מעמיד מדינה במצב של אי הרתעה מוחלטת. דבר זה, כשהוא לעצמו, יש בו משום פיתוי כפייתי כמעט לתקוף את ישראל מכל העברים, במאמץ יבשתי, ימי ואווירי מתואם. גם פירוז הגדה נראה כתרופה מפוקפקת: הבעיה העיקרית איננה הסכם על פירוז, אלא קיומו של הסכם שכזה, הלכה למעשה. מספר ההסכמים שהפרו הערבים אינו נופל ממספר ההסכמים שקיימו.

נותרת אפוא הדרך היחידה: בניית מערכת יחסים רצויה ואפשרית, בתקופת מעבר ממושכת בין תושבי יהודה ושומרון ורצועת עזה, לבין היישוב היהודי במדינת ישראל. אין זו דרך פשוטה. לא היינו רוצים להיות אדונים לגורלם הלאומי והתרבותי של מאות אלפי ערבים. אבל עוד פחות מזה אנו יכולים להשלים עם מצב שיהיו הם אדונים צבאיים לביטחונה היומיומי והאסטרטגי של מדינת ישראל. על כולנו לעשות מאמץ ולחפש פתרון של פשרה לא בקרקע, כי אם ביחסים; לפחות — לתקופת מעבר, כאמור.

מאפשרת יצירת מדינה ירדנית־פלשתינית המייצגת למעשה, מבחינה פוליטית, את רוב הפלשתינים, בלי לפגוע באינטרס הישראלי החיוני והעליון: השליטה הביטחונית ממערב לירדן. היא מחייבת, כמובן, ויתור ישראלי על אינטרסים אחרים, שהם חשובים, אך לא חיוניים, כדי שיהיה ההסדר בגדר האפשר. פשרה פונקציונלית יכולה למנוע, בבוא השלום, צורך בחלוקה טריטוריאלית ביהודה ובשומרון. היא עשויה ליצור רקע לפשרה פונקציונלית גם בתוך ירושלים המאוחדת. אבל אין היא סותרת מלכתחילה גם פשרה טריטוריאלית במסגרת שלום. ולסיכום — לבעיות ירדן והפלשתינים אפשר לגשת בדרך של סימון מפות וניסוח סעיפים. ואפשר לגשת לבעיה זו בדרך של סימון יעדים ועיצוב יחסים. כל מפה קיימת עלולה להגביר את המרירות ולהעמיק את הסכסוך. מה שאין כן — יעדים, שאינם מסומנים עדיין על הקרקע, אבל הם חיצים מסמנים דרך לעתיד.

הרבה אפשר ללמוד מן הנסיון האירופי. לאחר מלחמת העולם הראשונה ניסתה אירופה לשחרר את עצמה מסכסוכיה הפנימיים, מהיסטוריה של אלף שנות מלחמת אחים, על ידי סימון גבולות והגבלות צבאיות טכניות. במלחמת העולם הראשונה התפרקו אימפריות וקמו מדינות חדשות. על הגרמנים הוטלו מגבלות חימוש. אולם גם הגבולות החדשים וגם ההגבלות החדשות לא מנעו את גרמניה מלבנות לה — במחשכים — צבא משלה, אמצעים משלה וכלי מלחמה משלה, כדי לשבש את הגבולות ולהפר את ההסכמים שלאחר מלחמת העולם הראשונה.

הלקח נלמד אחרי מלחמת העולם השנייה. מלבד גבולות והסדרים, נקבע שיתוף פעולה, הממעט את משמעות הגבולות והמוחק בהדרגה את המרירות בין העמים שלחמו זה בזה. עדיין לא הגיעה השעה להעתיק את הדגם האירופי למזרח התיכון, אבל אולי אפשר להשתמש במקצת מיסודותיו.

אני יכול לתאר לעצמי "שוק ירדני" ו"שוק ישראלי" ו"שוק משותף" (ישראלי־ירדני) ואני יכול לתאר לעצמי צבא ירדני וצבא ישראלי וצבא ישראלי־ירדני משותף; אני יכול לתאר לעצמי גבולות מדיניים מסומנים על המפה, עם תנועה חופשית והתיישבות חופשית מעבר לגבולות.

ביסודו של דבר — ירדן וישראל יש להן אינטרסים משותפים יותר משיש להן חילוקי אינטרסים אמיתיים. אין ירדן רוצה להיות מושא לתוקפנות אפשרית מדרום, מצפון, או ממזרח. ואף לישראל יש אינטרס עליון שיהיה לירדן כושר עמידה מול סכנה כזו.

לירדן יש עניין שלא תהיה נתונה ללחץ של תנועות טרור; ותנועות הטרור המאיימות על ירדן — הן בגדר איום גם על ישראל. לירדן יש עניין לפתח את החקלאות שלה,

במערכת השקיה חדישה. ובעצם — גם ירדן וגם אנו יונקים מים ממקורות משותפים ויש לנו עניין בהסדרים לחלוקת מים הוגנת וסבירה. כמונו, ירדן נושאת את עיניה לפיתוח אוצרות ים המלח, על מנת להוביל אותם לכל שוקי העולם בדרך הזולה והנוחה ביותר. לא לנו ולא לירדן אין עניין בהשתלטות קומוניסטית על המזה"ת. גם לירדן וגם לנו יש עניין בכיבודם המלא של המקומות הקדושים ליהדות, לאיסלם ולנצרות. גם לירדן וגם לנו יש עניין בתנועת תיירות בכל המקומות הללו, באין מפריע ובלי תקלות.

תושבי יהודה ושומרון הם אזרחי ירדן. מובן לנו רצונה של ירדן — ורצונם שלהם — להיות בשר מבשרו של המבנה המדיני הירדני. ואילו על ירדן להבין שאין ישראל יכולה לחזור — ודאי שלא מבחינת הגנתה — לרצועת חוף שרוחבה 14 ק"מ. במה שאי אפשר לחלק מוטב לשתף פעולה. מסגרות של שיתוף פעולה — צבאי, כלכלי ומדיני — עם יסודות פדרליים, אוטונומיים וקהילתיים, יאפשרו לכולנו להיחלץ מן הסתירה העמוקה שאנו נתונים בה ולבנות קיום יחד בשלום. כל הסדר מדיני סופי בדבר גורלם של השטחים המוחזקים של ארץ ישראל, צריך להתבסס על כמה עקרונות אוטונומיים ופדרטיביים, שהם גלויים לעין כבר עתה: גבול פתוח; נוכחות צבאית ישראלית — ואולי גם ישראלית־ירדנית־פלשתינית מעורבת — כדי שלא ייעשו השטחים בסיס ללוחמה פוליטית, צבאית ומחתרתית נגד ישראל ונגד ירדן; תשתית משותפת בתחבורה, בתקשורת, באנרגיה ובמים; שוק כלכלי משותף; קשר כלכלי, חברתי, תרבותי ומדיני עם ירדן; ניהול עצמי של האוכלוסים בשטחים בזיקה מתחזקת לירדן; הבטחת האינטרסים הדתיים ההיסטוריים (מקומות קדושים) היהודיים; הבטחת האינטרסים התרבותיים הדתיים המוסלמיים והערביים בישראל (מקומות קדושים ומקומות פולחן); הבטחת שגשוגם של היישובים היהודיים בשטחים; הבטחת שגשוגה ופיתוחה של ירושלים מאוחדת בריבונות ישראל, עם מתן חופש ואחריות לניהול עצמי לפולחנן של דתות שונות ושמירה על מקומותיהן הקדושים, עם הבטחת זכויות תרבותיות, חברתיות ומוניציפליות לתושבים הערביים שבעיר, לרבות זכותם להחזיק באזרחות ערבית. כבר העקרונות האלו באים לידי ביטוי במדיניות הנוהגת כיום בשטחים המוחזקים ובירושלים. אולם הם מחייבים ריענון, לשם שכלול דיאלוג המעשים והמציאויות שבינינו לבין האוכלוסים הערביים. כל פתרון מדיני שיבוא מחייב אותנו לחתור לחיי "שכנות של שווים" במקום "שכנות של שולטים ונשלטים"; בניסוח אחר — שכנות פדרטיבית. הדבר מחייב שינוי גישות בסיסיות ביחסי המשק והחברה, שבין ישראל לאוכלוסי השטחים, בתחומים כגון: חשבונאות לאומית, תקציב, החזרי מסים, תנאי עבודה, רמת שירותי הממשלה ועוד.